

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2026.1.8

УДК 94(477):316.6

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4287-1947>

Тимошенко О. І., ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1512-0326>

Корнієвський О. А., Національний інститут стратегічних досліджень

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7221-5703>

Чупрій Л. В., Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проаналізовано особливості формування історичної пам'яті як важливого чинника формування національної ідентичності в умовах російської збройної агресії. Зроблено наголос на тому, що історична пам'ять виступає одним із ключових чинників формування національної самосвідомості та важливою складовою забезпечення національної безпеки держави. Зроблено класифікацію конфліктних моделей пам'яті, зокрема виокремлено «радянську», «національно-патріотичну» та «ліберальну» моделі. Зазначається, що антиукраїнські політичні сили активно використовують масові маніпуляції історичними наративами, що становило ризики десуверенізації суспільної свідомості та підризу засад державності, формування фрагментованого символічного простору історичної пам'яті, у межах якого співіснують взаємоконфліктні наративи минулого. Вказується, що відсутність консолідованої державної політики пам'яті впродовж тривалого часу сприяла закріпленню регіональних моделей інтерпретації історії, що не лише ускладнювало процес національної консолідації, але й створювало підґрунтя для зовнішніх інформаційно-пропагандистських впливів. Акцентується увага на тому, що усвідомлення культурно-історичної самобутності нації є підґрунтям її політичної суб'єктності, легітимації інституцій влади. Відзначено, що конструювання національного міфу, формування цілісного бачення історії на рівні колективної пам'яті та усвідомлення спільності історичної долі є складовими українського національного проєкту й необхідною передумовою демократичного розвитку України. При цьому зроблено наголос на тому, що на сучасному етапі українського державотворення політика історичної пам'яті спрямована на формування стану колективної свідомості, здатного підтримувати національну ідентичність. Реалізація цього стратегічного завдання здійснюється через систему комеморативних стратегій і практик, спрямованих на формування колективних уявлень про минуле, які водночас є складовою безпекової політики в гуманітарній сфері. Зазначено, що в умовах зовнішньої агресії формування ефективної державної політики пам'яті має бути спрямоване на деконструкцію російських історичних міфів й, водночас, на утвердження україноцентричної ідентичності. За таких умов особливої актуальності набуває наукове осмислення процесів формування історичної пам'яті як одного з ключових чинників національної стійкості та соціальної згуртованості.

Ключові слова: історична пам'ять, національна ідентичність, національна стійкість, державна політика пам'яті, російська збройна агресія, місця пам'яті, комеморативні практики

Постановка проблеми. Україна в умовах повномасштабної російської збройної агресії продемонструвала здатність не лише зберегти свою державність, а й завдати агресору суттєвих військових, політичних та репутаційних втрат. Збройні Сили України продовжують ефективну

боротьбу з російськими окупаційними військами. Водночас сучасне протистояння відбувається не лише у військовій площині. Не менш значущим є конфлікт в інформаційному просторі та у сфері історичної пам'яті, особливо в умовах систематичного перекручування або повного заперечення української історії російським політичним істеблішментом. Показовими у цьому контексті є публічні заяви кремлівського режиму, зокрема твердження його очільника про нібито відсутність українського народу як такого та «штучний» характер української державності. Слід визнати, що незаконна анексія Криму та окупація частини території Донбасу у 2014 р. стали можливими не лише внаслідок воєнного втручання, а й завдяки активній та ефективній роботі російської пропаганди, яка змогла переконати частину населення цих регіонів у міфі про «миротворчу місію» російських військ і «спільне майбутнє» у складі так званої «Великої Росії» [1].

Проте після масованих ракетних ударів по українських містах і селах, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури та численних жертв серед мирного населення подібні пропагандистські наративи втратили будь-яку переконливість для українського суспільства. Водночас кремлівська влада й надалі системно вводить в оману власне населення, використовуючи історичну пам'ять як інструмент формування шовіністичної, великодержавної та імперської ідентичності. Слід також констатувати, що російська агресія стала потужним каталізатором зміни суспільної свідомості та суттєвого переосмислення історії, особливо стосунків з Росією, радянського минулого, а також ролі ключових українських героїв та радикальну зміну символічного простору. Війна перетворила пам'ять на поле боротьби не лише зі зброєю, а й зі словами, символами, назвами.

Аналіз публікацій. Проблематика історичної пам'яті та її впливу на процеси націєтворення та суспільної консолідації предметно опрацьована в працях українських та закордонних дослідників. Значний внесок у дослідження цього питання зробили українські учені П. Гай-Нижник, Я. Грицак, Я. Дашкевич, Г. Касьянов, В. Лозовий, Л. Нагорна, М. Рябчук, В. Сергійчук, М. Степико, М. Стріха, Ю. Шаповал; серед закордонних - Х. Аренд, Б. Андерсон, М. Ферретті, М. Шадсон та інші дослідники змістовно-сутнісних характеристик на механізмів формування історичної пам'яті.

Особливо слід вказати на публікації фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (серед них відзначимо збірник наукових праць «Український соціум: політико-психологічний вимір зміни поколінь», виданий друком наприкінці 2023 р. за результатами проведення всеукраїнської науково-практичної конференції), Інституту соціології НАН України; відповідного спрямування публікації, розміщені на веб-сторінках громадських об'єднань та недержавних аналітичних центрів (Центр Разумкова, Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та ін.).

Окремі аспекти державної політики пам'яті, її інституційного оформлення та впливу на суспільні процеси в Україні проаналізовані в публікаціях В. В'ятровича, Ю. Зерній, Н. Палагеші, Ю. Тищенко, І. Юхновського, Н. Яковенко. При цьому дехто з українських учених звертає особливу увагу на умовний і вибірково-характер історичної пам'яті, підкреслюючи, що вона не є прямим відображенням історичної реальності, а радше формою символічного конструювання минулого, наближеною до міфу, який виконує об'єднавчу функцію для спільноти.

Зробимо наголос й на тому, що здебільшого дослідження обмежуються загальними визначеннями сутності історичної пам'яті, не акцентується увага на її системному аналізі саме в умовах національного спротиву російському агресору, який намагається спотворити вітчизняну історичну пам'ять, привласнити українську історію. Актуальні сучасні виклики, пов'язані з зовнішньою збройною агресією та активізацією інформаційних операцій, зумовлюють потребу подальшого поглиблення досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз особливостей та визначення ключових пріоритетів формування історичної пам'яті як важливого чинника формування національної ідентичності в умовах повномасштабного російського збройного вторгнення в Україну; визначення ключових російських історичних наративів, спрямованих на спотворення української історії та заперечення української державності; пошук оптимальних шляхів їх спростування.

Методи дослідження. У роботі використано методи проблемної хронологізації та персоналізації, класифікації та критики джерел, актуалізації та порівняльно-історичний методи, а також історико-порівняльний, проблемно-хронологічний підходи у дослідженні суспільно-політичних процесів. Методологічну основу дослідження також становлять загальнонаукові методи аналізу й синтезу, логічний, системний методи.

Основний зміст дослідження. Історична пам'ять в сучасних наукових дослідженнях

розглядається як складне соціокультурне явище, що виконує низку важливих функцій у процесі формування колективної ідентичності. .

Узагальнення наявних наукових підходів дає підстави розглядати історичну пам'ять як особливу форму колективної свідомості, за допомогою якої суспільство зберігає, інтерпретує та трансформує уявлення про власне минуле. У цьому процесі історичне знання набуває символічних форм — образів, наративів, легенд і міфів, які безпосередньо впливають на світоглядні орієнтири та ідентифікаційні моделі сучасних поколінь [2, с. 105].

У випадках, коли суб'єктом реалізації політики пам'яті виступає держава (поряд з організаціями громадянського суспільства), доцільно використовувати поняття «державна політика пам'яті». Вона виступає окремою сферою державної політики та публічного управління й являє собою офіційні репрезентації історичного минулого, комеморативних практик, що впливають на формування історичної пам'яті української нації.

Поняття «політика пам'яті» використовується для позначення сукупності практик і стратегій, за допомогою яких різні актори, як державні так і недержавні, впливають на формування колективних уявлень про минуле. Як зауважує Ю. Зерній, у науковому дискурсі поряд із цим терміном функціонують близькі за змістом поняття, однак саме «політика пам'яті» найбільш точно відображає специфіку впливу не на історію як таку, а на її символічні репрезентації в масовій свідомості [3, с. 105].

На нинішньому етапі українського державотворення політика історичної пам'яті набуває системного значення як інструмент формування колективної свідомості, спроможної підтримувати національну ідентичність, зміцнювати суспільну солідарність і стійкість, а також сприяти громадянській згоді. Її стратегічні орієнтири відображені у ст. 11 Конституції України, відповідно до якої держава забезпечує умови для консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культурної спадщини. Практичне втілення цих положень здійснюється через комплекс комеморативних політик і символічних практик, спрямованих на осмислення та інституціоналізацію уявлень про минуле. У цьому контексті історична пам'ять постає не лише як культурно-ціннісний феномен, а й як важливий елемент гуманітарного виміру національної безпеки.

Аналізуючи ключові моделі історичної пам'яті, слід зазначити, що український соціолог О. Вишняк виділив основні чотири моделі: *західноукраїнську (галицько-волинську)*, що характеризується антиімперською та антирадянською спрямованістю й відповідає національно-демократичному типу; *донбаську* – російсько-радянську, антинаціональну за змістом; *центральноукраїнську* – національну, антиімперську, яку можна окреслити як суперечливу національно-проросійську; а також *південно-східну* – радянсько-українську або радянсько-проросійську [4, с. 68].

Запропонована О. Вишняком класифікація моделей історичної пам'яті ґрунтується на перетині двох аналітичних осей: «проукраїнськість — проросійськість» та «радянськість — антирадянськість». Важливою особливістю цієї концепції є чітка регіональна зумовленість відповідних моделей історичної пам'яті.

Поряд із цією типологією існують й інші підходи до класифікації моделей пам'яті, зокрема учені виокремлюють «радянську», «національно-патріотичну» та «ліберальну» моделі. При цьому конфліктні моделі сприяли кризі ідентичності, яка проявилася як стан невизначеності щодо формування загальноукраїнської системи суспільно-політичних цінностей; загостренню конфронтації між різновекторними політичними силами та, як наслідок, – ускладненню визначення оптимального вектора суспільного розвитку [5, с. 6].

У подальшому це зумовило формування фрагментованого символічного простору історичної пам'яті, у межах якого співіснували взаємоконфліктні наративи минулого. Відсутність консолідованої державної політики пам'яті впродовж тривалого часу створювало додаткове підґрунтя для закріплення регіональних моделей інтерпретації історії, що не лише ускладнювало процес національної консолідації та суспільної консолідації.

Російська влада системно використовувала ці розбіжності в історичній пам'яті як інструмент гібридного впливу, апелюючи до радянських і проросійських ідентифікаційних моделей з метою легітимації власної політики втручання у внутрішні справи України. Маніпуляція історичними міфами, символами та драматичними подіями минулого стала одним із ключових елементів інформаційної агресії, спрямованої на підрив української державності та створення ризиків формування альтернативної, залежної ідентичності.

Водночас події Революції Гідності та подальша російська збройна агресія істотно

трансформували поле історичної пам'яті, актуалізувавши запит на переосмислення радянського спадку та утвердження проукраїнської, антиімперської моделі національної пам'яті. У суспільному дискурсі посилилася роль пам'яті як чинника політичної мобілізації, солідарності, стійкості та спротиву зовнішній агресії.

Принциповий злам у публічній риторичі російського політичного істеблішменту стався 10 лютого 2007 р. під час виступу російського очільника на Мюнхенській конференції з питань безпеки, в якому він публічно звинуватив Захід і НАТО в порушенні нібито наданих раніше обіцянок не розширюватися на Схід, попри відсутність таких зобов'язань у міжнародно-правових документах. Експертне середовище розцінило цю промову як ідеологічне підґрунтя російського ревізйонізму та спробу легітимації застосування сили у міжнародних відносинах. Цей виступ фактично став програмною передмовою до подальших агресивних дій Росії – війни проти Грузії у 2008 р., збройної агресії проти України (2014 й дотепер) [6, с. 25].

З плином часу трансформація риторики російського істеблішменту набула завершеного ідеологічного оформлення. 12 липня 2021 р. на офіційному сайті Президента Російської Федерації було опубліковано його програмну статтю «Про історичну єдність росіян та українців» (російською та українською мовами). Цей текст став концентрованим викладом ревізйоністського тлумачення історії, містив претензії до української державності та звинувачення Заходу у «використанні українського питання» як інструмента геополітичного тиску. У тексті заперечувалася українська ідентичність та тяглість української державотворчої традиції, акцентувалася увага на штучності походження української держави, яка на думку російського очільника є дітищем радянської доби, створювалася при підтримці історичної Росії. Також акцент був зроблений на тому, що Україна може бути суверенною тільки у партнерстві з Росією.

Натомість сукупність історичних джерел дає підстави для протилежних висновків. Формування українського етнічного масиву має тривалу історичну тяглість й сягає періоду Київської держави. Зокрема, графіті Софійського собору в Києві, виконані у варіанті церковнослов'янської мови київської редакції, фіксують мовні риси, що демонструють спорідненість із сучасною українською мовою. Це виявляється у специфічних фонетичних явищах та лексичних елементах, притаманних саме українському етно-культурному комплексу. У зв'язку з цим частина дослідників розглядає києворуську церковнослов'янську традицію як один із ранніх етапів розвитку давньоукраїнської мовної культури.

Завершальна фаза етногенезу українців припадає на рубіж XVI-XVII століть й відбувалася в умовах складних геополітичних та соціально-релігійних викликів. Динаміка етногенезу українців суттєво посилилася в період національно-визвольної боротьби середини XVII ст. проводом Б. Хмельницького, що призвело до постання Української козацької держави – Військо Запорізьке. Отже, твердження про відсутність українського етносу не мають достатнього історичного підґрунтя й відображають спроби інтерпретаційного привласнення української минувшини. У цьому контексті доречними є слова М. Грушевського, який ще на початку XX ст. наголошував на принциповій відмінності українського та російського народів, підкреслюючи глибоку історичну, культурну та психологічну межу між Україною і Московією [7, с. 26].

Слід також відмітити, що відразу після оприлюднення вищезазначеної статті В. Путіна в Україні було проведено низку резонансних соціологічних досліджень. За результатами опитування, проведеного Центром Разумкова, лише 12,5 % респондентів погодилися з твердженням про відсутність історичних підстав для існування окремого українського народу, тоді як 70 % категорично відкинули таке твердження, а 17 % не змогли визначитися. У регіональному розрізі частка тих, хто погоджувався з цим твердженням, становила: на Сході – 22 %, на Півдні – 19 %, у Центрі – 12 %, на Заході – лише 0,4 %. За віковими групами дещо вищий рівень згоди спостерігався серед осіб віком 60 років і старше (16 %), однак у всіх вікових категоріях переважала позиція незгоди (від 66 % до 75 %). Інше твердження про те, що територія сучасної України сформована за рахунок земель історичної Росії, підтримали лише 7 % опитаних, тоді як 76 % з ним не погодилися [8].

Результати опитування громадської думки, Соціологічною групою «Рейтинг» у липні 2021 р., засвідчили, що 55 % громадян України не поділяють путінську тезу про «один народ», тоді як 41 % висловили з нею згоду. При цьому 75 % респондентів вважають саме Україну спадкоємицею Київської Русі. У всіх вікових групах, а також серед більшості електоральних сегментів, домінує уявлення про Україну як про наступницю Київської Русі [9].

Весною 2022 р. Соціологічна група «Рейтинг» зафіксувала, що 91 % українців не підтримують твердження про єдність росіян і українців як «одного народу». Певна підтримка цієї ідеї у квітні 2022 р. ще зберігалася серед 23 % мешканців Східного регіону та 13 % опитаних старшого віку, тоді як в інших макрорегіонах і вікових групах вона була майже повністю відсутня [10].

Відтак Росія, заперечуючи українську ідентичність та автохтонність українського народу, показала свою справжню імперську сутність, оскільки однієї з найголовніших цілей було й лишастись дотепер приєднання до російської метрополії територій інших країн, а без України зокрема, як відзначав ще З. Бжезинський, Росія не зможе бути імперією. Саме з цією метою активно поширюється пропагандистський наратив про історичну обумовленість «збирання споконвічних російських земель».

Серед інших поширених у російському публічному дискурсі міфологічних наративів виокремимо тезу про тотожність Київської Русі та Московського царства. За твердженням О. Алфьорова, поняття «давньоруські землі» сформувалося в радянський період як ідеологема, покликана інтегрувати історію Києва і Московії в єдину історичну схему. Московська держава не перебувала у прямій інституційній спадкоємності з Київською Руссю; лише в добу Петра I відбулося цілеспрямоване запровадження назви «Росія», що мало на меті символічну легітимацію імперського проекту. Водночас історичні назви «Русь» і «руський» не є синонімічними до пізнішого терміна «російський», який виник у зовсім іншому політичному й культурному контексті [11].

Інший стійкий міф, пов'язаний із твердженням про нібито «споконвічну російськість» південних і східних регіонів України. Як зазначає П. Кралюк, у XVII-XVIII ст. значну частину населення Північного Причорномор'я становили переселенці з українських земель – Волині, Поділля та інших регіонів, а масова поява етнічних росіян була пов'язана вже з імперською політикою колонізації [12].

Критичного аналізу не витримує й теза про «створення» України більшовицькою владою. Українська державницька традиція у XX ст. репрезентована діяльністю Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, що засвідчує наявність власних політичних практик державотворення. Проголошення Української РСР стало тактичним рішенням більшовиків, спрямованим на врахування вже сформованих національних прагнень українського суспільства. Подальші кроки радянської влади, зокрема політика 1932-1933 рр., що призвела до Голодомору, мали виразний репресивний характер й були пов'язані з придушенням тенденцій на політичне усамостійнення.

Дуже потужним є також політичний міф про те, що саме російський народ вніс найбільший вклад у перемогу над нацистською Німеччиною і саме він постраждав найбільше у Другій світовій війні. Цей міф найбільше полюбляє російський очільник й сьогодні він став одним із найпоширеніших у російській пропаганді. Як відзначає британський політолог українського походження Т. Кузьо, мілітарний міф має важливе значення для виховання у росіян почуття власної ексклюзивності [13, с. 163]. Втім, він абсолютно не відповідає дійсності, оскільки у війні брали участь всі народи Радянського Союзу, й всі вони понесли значні втрати, але найбільше постраждали саме білоруси та українці. Щодо втрат України, то її матеріальні втрати дорівнюють приблизно 40 % тодішніх загальносоюзних втрат. Загальні демографічні втрати Україні у війні (включно з убитими, померлими від хвороб і голоду, жертвами концтаборів, депортованими, евакуйованими) за дослідженнями українських науковців становлять до 14 млн осіб. Загалом від 1 січня 1941-го до 1 січня 1945-го р. населення України зменшилось з 40,9 млн до 27,3 млн [14, с. 737]. Слід згадати, що без матеріально-технічної допомоги західних країн, насамперед США по програмі ленд-лізу, війна з нацистською Німеччиною набула б більш затяжного характеру, збільшала б й кількість людських втрат, постраждалих внаслідок війни.

Одним із поширених також є російське твердження, що українці не мали вирішального впливу на здобуття незалежності у 1991 р., що не відповідає дійсності. Багатовікова боротьба – від визвольного руху ОУН і УПА до дисидентського руху 1960 - 1980-х рр. (Л. Лук'яненко, В. Стус, В. Чорновіл, та ін.) створила підґрунтя для розпаду радянської імперії. Підтвердженням цього стали результати Всеукраїнського референдуму, на якому понад 90 % підтримали Акт проголошення незалежності України.

Відтак, сьогодні одне з найголовніших завдань, яке постало перед українською владою і суспільством, є спростування російських міфів і формування україноцентричних історичних наративів. У цьому контексті слід зазначити, що на тимчасово окупованих українських територіях російська влада розгорнула системну політику вилучення та знищення книжок з української історії, ліквідації архівних матеріалів і руйнування історико-культурних пам'яток, а також фактичного

усунення історії як навчальної дисципліни з освітнього процесу. У бібліотечних фондах окупованих регіонів масово вилучається українська історична та художня література, зміст якої не відповідає наративам російської пропаганди. До категорії так званої «екстремістської» літератури зараховуються, зокрема, шкільні підручники з історії України, наукові дослідження й популярні історичні видання. Виявлені книги конфісковуються, знищуються безпосередньо на місці або вивозяться у невідомому напрямку. Особливу увагу привертає наявність спеціально сформованих списків імен, заборонених до згадування в освітньому та публічному просторі. До них віднесено постаті, що символізують українську державницьку традицію (І. Мазепа, С. Петлюра, С. Бандера, П. Скоропадський, Р. Шухевич, В. Чорновіл) та сформували теоретичні основи та ідеологему українського націоналізму ХХ ст. (Д. Донцов, М. Лебідь, С. Ленкавський, Я. Стецько, М. Сциборський та ін.).

Важливим інструментом реалізації державної політики пам'яті є створення національних «місць пам'яті». Одним із таких місць пам'яті в майбутньому має стати Пантеон національних героїв, а також меморіали жертв мирного населення у містах, що найбільше постраждали від російської агресії.

Вагому роль у популяризації історичного знання відіграють сучасні медіа, насамперед інтернет-платформи. Показовим прикладом є YouTube-канал «Історія без міфів», який поєднує академічну коректність із доступною формою подачі матеріалу та активно реагує на сучасні події.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах повномасштабного російського збройного вторгнення в Україну, державні інституції та інститути українського громадянського суспільства мають докласти максимальних зусиль для повного витіснення з українського інформаційного простору російського імперського історичного наративу. У цьому контексті демонтаж символів тоталітарного минулого виступає одним із першочергових завдань політики історичної пам'яті. Саме недооцінка важливості цього напрямку в попередні роки значною мірою зумовила поширення ідеологем «руського міра» на сході та півдні України – у регіонах, де радянська символічна спадщина зберігалася найбільш масово. Опора цієї ідеології на радянські міфи та образи створила ризики формуванню проросійської, пострадянської регіональної ідентичності, що, у свою чергу, стало підґрунтям для підтримки частиною місцевого населення сепаратистських рухів і зовнішньої збройної агресії.

Першочерговим завданням залишається демонтаж пам'ятників російським політичним і культурним діячам, які були носіями або пропагандистами імперського наративу, а також перейменування вулиць і топонімів, пов'язаних із діячами чи містами Російської Федерації.

Таким чином, історична пам'ять за сучасної доби постає не лише як сфера наукового осмислення минулого, а й як важливий ресурс консолідації суспільства та забезпечення національної стійкості України.

Висновки. Історична пам'ять являє собою один із ключових чинників формування національної самосвідомості та української політичної ідентичності. Усвідомлення культурно-історичної самобутності нації є підґрунтям її політичної суб'єктності, легітимації державного суверенітету, територіальної цілісності та функціонування інституцій влади. Звернення до історичного минулого формує у громадян почуття національної гідності, патріотизму та відповідальності за долю держави, сприяє консолідації суспільства й утвердженню єдності народу України. Формування цілісного бачення цивілізаційної історії України на рівні колективної пам'яті та усвідомлення українською спільнотою своєї історичної долі є складовими національного проекту, необхідною передумовою її демократичного, та європейського розвитку. У випадку загострення зовнішніх загроз і збройної агресії, надзвичайно важливим є формування та реалізація ефективної державної політики пам'яті в Україні із залученням потенціалу й можливостей організованого суспільства, деконструкція російських історичних міфів й, водночас, утвердження україноцентричної моделі національної ідентичності.

Бібліографічний список:

1. Інформаційні операції РФ: як дискредитували Україну в інтернеті. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3651143-informacijni-operacii-rf-ak-diskredituvati-ukrainu-v-interneti-u-grudni.html>
2. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ : Критика, 2002. 416 с.
3. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*.

2008. № 5. С. 104-115.

4. Судин Д. Множинність моделей історичної пам'яті в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 65-90.

5. Яблонський В. М. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2019. 144 с.

6. Grigas, A. Beyond Crimea: the new Russian empire. By Agni Grigas. New Haven, CT: Yale University Press, 2016. 352 p.

7. Грушевський, М. С. На порозі нової України: думки і мрії. Київ: Друкарня Акціонер. Т-ва «Петро Барський у Києві», 1918. 120 с.

8. Переважна більшість українців не згодна з тезою Путіна про «один народ». (2021, Серпень 11).

Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3295951-perevazna-bilsist-ukrainciv-ne-zgodna-z-tezou-putina-pro-odin-narod.html?utm_

9. 41 % українців вважають себе «одним народом» з росіянами. Результати опитування. *Твоє місто*. URL: https://tvoemisto.tv/news/41_ukraintsiv_vvazhayut_sebe_odnym_narodom_z_rosiyanamy_rezultaty_opytuvannya_121915.html

10. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/vosmoy-obschenacionalnyy-opros-ukraina-v-usloviyah-voyny-6-aprelya-2022>

11. Алфьоров О. Українські особові печатки XV-XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ. Київ : Наукова думка, 2008. 200 с.

12. Кралюк П. Ідея «російської єдності». *День*. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/ideya-rosiyskoyi-yednosti>

13. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет (А. Павлишин, Пер. з англ.). Київ : «Дух і літера», 2018. 560 с.

14. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси. Кн. 2. Київ : «Наукова думка», 2011. 944 с.

References:

1. Informatsiini operatsii RF: yak dyskredituvaly Ukrainu v interneti (Information operations of the Russian Federation: how they discredited Ukraine on the Internet). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3651143-informacijni-operacii-rf-ak-diskredituvali-ukrainu-v-interneti-u-grudni.html>

2. Yakovenko N. (2002). Paralelni svit: Doslidzhennia z istorii uiavlen ta idei v Ukraini XVI-XVII st. (Research on the history of representations and ideas in Ukraine in the 16th–17th centuries). Kyiv : Krytyka, 416 p.

3. Zernii Yu. (2008). Vzaimozv'iazok istorichnoi pam'iaty ta natsionalnoi identychnosti (The relationship between historical memory and national identity). *Politychnyi menezhment*. № 5, 104-115.

4. Sudyn D. (2021). Mnozhynnist modelei istorichnoi pam'iaty v ukrainskomu suspilstvi (The plurality of models of historical memory in Ukrainian society). *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*. № 3, 65-90. DOI 10.15407/sociology2021.03.065.

5. Yablonskyi V. M. (2019). Polityka istorichnoi pam'iaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy (The politics of historical memory in the context of national security of Ukraine). *Analitychna dopovid*. Kyiv : NISD, 144 p.

6. Grigas A. (2016). Beyond Crimea: the new Russian empire. By Agni Grigas. New Haven, CT: Yale University Press, 352 p.

7. Hrushevskiy, M. S. (1918). Na porozhi novoi Ukrainy: dumky i mrii (On the threshold of a new Ukraine: thoughts and dreams). Kyiv: Drukarnia Akts. T-va «Petro Barskyi u Kyievi», 120 p.

8. Perevazhna bilshist ukraintsiv ne zghodna z tezoiu Putina pro «odyn narod» (The vast majority of Ukrainians do not agree with Putin's thesis about «one people». 2021, Serpen 11). *Ukrinform*. URL:

https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3295951-perevazna-bilsist-ukrainciv-ne-zgodna-z-tezou-putina-pro-odin-narod.html?utm_

9. 41 % ukraintsiv vvazhaiut sebe «odnym narodom» z rosiianamy. Rezultaty opytuvannia. (41% of Ukrainians consider themselves «one people» with Russians). *Tvoie misto*. URL:

https://tvoemisto.tv/news/41_ukraintsiv_vvazhayut_sebe_odnym_narodom_z_rosiyanamy_rezultaty_opytuvannya_121915.html

10. Vosme zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny. 6 kvitnia 2022. (Eighth nationwide poll: Ukraine in conditions of war. April 6, 2022). *Cotsiolohichna hrupa «Reitynh»*. URL:

<https://www.ratinggroup.ua/news/vosmoy-obschenacionalnyy-opros-ukraina-v-usloviyah-voyny-6-aprelya-2022>

11. Alforov O. (2008). Ukrainski osobovi pechatky KhV-KhVII st. za materialamy kyivskykh arkhivskhovyshch (Ukrainian personal seals of the 15th–17th centuries. based on materials from Kyiv archives). Kyiv: Naukova dumka, 200 p.

12. Kraliuk P. Ideia «rosiiskoi yednosti» (Idea of «Russian Unity»). *Den*. URL:

<https://day.kyiv.ua/blog/polityka/ideya-rosiyskoyi-yednosti>

13. Kuzo T. (2018). Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet. A. Pavlyshyn, Per. z

anhl. (Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism and Criminality). Kyiv : «Dukh i litera», 560 p.

14. Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z KhKhI st. Istorychni narysy (2011) (Ukraine in the Second World War: A View from the 21st Century). Kn. 2. Kyiv : «Naukova dumka», 944 p.

Timoshenko E., Korniiivskyi O., Chupriy L. Historical memory as an important factor in the formation of national identity

The article highlights the features of the formation of historical memory as an important factor in the formation of national identity in the conditions of Russian aggression. It is noted that historical memory is one of the key factors in the formation of national self-consciousness and an important component of ensuring the national security of the state. Historical memory can be defined as the ability of society to preserve key events of the past in consciousness, transforming historical knowledge into worldviews, symbols, legends and myths that influence modern identity. It is emphasized that the awareness of the cultural and historical identity of the nation is the basis of its political subjectivity, the legitimization of state sovereignty, territorial integrity and the functioning of institutions of power. Appeal to the historical past forms in citizens a sense of national dignity, patriotism and responsibility for the fate of the state, contributes to the consolidation of society and the establishment of the unity of the Ukrainian people. It is pointed out that the construction of a national myth, the formation of a holistic vision of history at the level of collective memory and the awareness of the commonality of historical destiny are components of the Ukrainian national project and a necessary prerequisite for the democratic, European and Euro-Atlantic development of Ukraine. Attention is focused on the fact that at the current stage of Ukraine's state-building, the policy of historical memory is aimed at forming such a state of collective consciousness that is capable of supporting national identity, ensuring social cohesion and consolidation, as well as serving as a guarantee of civil peace and harmony. It is emphasized that this strategic task is enshrined in Article 11 of the Constitution of Ukraine, which emphasizes that the state contributes to the consolidation and development of the Ukrainian nation, its historical consciousness, traditions and culture. The implementation of this constitutional provision is carried out through a system of commemorative strategies and practices aimed at forming collective ideas about the past, which at the same time are a component of the policy of national security in the humanitarian sphere. It is noted that in the conditions of full-scale aggression of the Russian Federation, the formation of an effective state memory policy acquires strategic importance. It should be aimed at deconstructing Russian historical myths and at the same time at affirming a Ukrainian-centric national identity. Historical memory is a key factor of national self-awareness and an important component of the national security system.

Keywords: *historical memory, national identity, national resilience, politics of memory, external armed aggression, places of memory, commemorative practices.*